

אונמטופיאה - אמצעי המחשה. חיקוי קולות הטבע צלילי המילה מעידים על מה שהיא מייצגת. דוגמה: במילים "רשרוש" "זמזום" - אנו שומעים את הצליל עצמו. (שימוש בעיצורים שורקים בשיר ינסה להמחיש שריקה או רעש כלשהו)

אוקסימורון - ביטוי המחובר משני מרכיבים/מילים/רעיונות, הסותרים/ות זה את זה.

דוגמאות: "שתיקה רועמת", "מת לחיות"

אלויה = ארמז - רמז ביצירה המפנה ליצירה אחרת, לדמות היסטורית או לאירוע היסטורי... הארמז יוצר קשר בין הדברים ותורם להבנת היצירה שבה הוא מופיע.

דוגמאות:

1. שימוש בשם של דמות מהמקרא או באירוע מוכר מהמקרא "מפנה" את הקורא למקור ומעניק משמעות רחבה יותר לאיזכור הנוכחי.

2. אם ביצירה מסויימת יש רמז לסיפור אדיפוס, הדבר מסייע בידינו להבין את מצב הדובר, שהוא כפי הנראה טרגי כמצבו של אדיפוס.

אירוניה - לגלוג קל ומוסתר. צורת התבטאות זו משמעת. ההתבטאות נראית תמימה ורצינית, אולם למעשה מכילה לעג כלשהו. המשמעות החשובה והאמיתית של ההתבטאות היא דווקא הסמויה, והיא הפוכה מן המשמעות הגלויה. לעיתים האירוניה מתבטאת בהבדל בין מה שקורה באמת לבין מה שציפינו שיקרה. לדוגמה: אדם המתכנן חופשה בחו"ל, ובמהלך החופשה הוא שובר רגלו ומבלה בבית חולים. או אירוניה עלילתית המתקיימת כאשר דמות תופסת מצב מסויים באופן מוטעה – אדיפוס מחפש את הרוצח, בשעה שהוא עצמו הרוצח. לפעמים מצבים אירוניים בטקסט מתגלים לקורא רק בקריאה שנייה, כשאז מתגלה הפער בין הצפוי לבין מה שקורה באמת. באמצעות האירוניה נוכל לגלות את עמדת המחבר כלפי הדמויות.

אירוניה נוצרת בדרכים שונות:

אירוניה של לשון – דוגמה: עבודתך "מקורית" מאד (= מועתקת או בלתי מקורית) – השימוש במירכאות יוצר אירוניה.

אירוניה של מצב - דוגמה: נותנים לחתול לשמור על השמנת. (ברור שלא ישמור).

דוגמאות ליצירות שיש בהן אירוניה: "העיוורת" מאת יעקב שטיינברג, העיוורת המיוסרת קוראת לקברן שיבוא, בה בשעה שהקברן הוא בעלה. "המחרוזת" של מופאסן - מתילדה מבינה שעשר שנות עבודה קשה בוזבוז בגלל מחרוזת מזוייפת.

אירוניה דרמטית – פער בין ידיעותיו של הקורא לבין ידיעותיו של הגיבור. דוגמה: ב"האדונית והרוכל" של עגנון. הקורא יודע יותר מן הגיבור.

אלגוריה יצירה ספרותית שיש לה משמעות מעבר לסיפור המעשה, משל. ניתן לזהות בה שני מישורים. מישור גלוי (העלילה עצמה) ומישור סמוי (המשמעות אליה מכוונת העלילה הגלויה) לדוגמה, "האדונית והרוכל" כמשל על מצבו של העם היהודי בגולה. באלגוריה חשובה המשמעות הסמויה אשר מובילה למסר/לקח.

אליטרציה - תופעה מצלולית בשיר - עיצור או הברה החוזרים בשיר ותורמים למשמעות.

דוגמה: בשיר של ביאליק "צנח לו זלזל" יש שימוש חוזר בצליל "ל" (אולי כדי להעניק קלילות לאווירה הכבדה בשיר)

אמצעי אפיון - אמצעים הבונים את אופי הדמות.

אפיון ישיר - הגדרת הדמות באופן ישיר על ידי המשפר. (הגדה) המשפר מתאר בצורה ישירה את הדמות, אופייה וצורתה. דוגמה: דינה היא אישה יפה וחכמה.

אפיון עקיף - הגדרת הדמות באופן עקיף (הראיה) ע"י סמלים, מוטיבים, ניגודים, אנלוגיות, מטונימיות, התנהגות, מעשים...

דוגמאות: הוא מיד הושיט לה את ידו (המעשה מעיד על הדמות). החלום ב"פנים אחרות" של עגנון מעיד על דמותו של הרטמן. בחירת השם יוסף לדמות הרוכל בסיפור "האדונית והרוכל" של עגנון.

אנאפורה - חזרה על מילה בראשי הטורים (השורות) בשיר. לעיתים מבטאת עצמת רגשות (מחאה, תלונה, התלהבות...) דוגמה: בשיר "פגישה" של ארז ביטון יש חזרה על הביטוי "ובכל זאת" בראשי הטורים (השורות).

אנטי גיבור - דמות שאינה פועלת בעולם החיצוני מסיבות חברתיות או נפשיות, והיא מתקיימת ביצירה בחיי הנפש והרוח שלה. לאנטי גיבור יש נטייה לחטט בנבכי נפשו ו"להתחשבן" עם עצמו על חייו. האנטי גיבור הוא מונע (נ' בקמץ) ולא מניע, ואינו מקדם בדרך כלל את העלילה. דמויות של אנטי גיבור ניתן למצוא אצל קפקא.

אנלוגיה - הקבלה, היקש. אנלוגיה יכולה להיות ישירה וניגודית. דוגמה: תיאור נוף שקט ושליו יכול להיות אנלוגי לשקט נפשי של הדובר וכו'. או: תיאור נוף שקט יכול להיות אנלוגיה ניגודית לסערת נפשית בדובר. יש גם אנלוגיה בין דמויות, כאמצעי לעיצוב דמות (ב"בדמי ימיה" מאת עגנון יש אנלוגיה בין דמות תרצה לבין דמות לאה. ב"בית הבובות" מאת איבסן יש אנלוגיה בין נורה לבין חברתה לינדה כריסטינה. ב"יגון" של צ'כוב יש אנלוגיה בין יונה העגלון לבין סוסתו).

אסוציאציה - משמעות לוואי אישית שיש למילה או לביטוי. (המשמעות אינה בהכרח משותפת לציבור שלם, בניגוד לקונטאציה). דוגמה: אסוציאציות חופשיות למילה "מים": גשם, ברכה, שיטפון, ים, שמחה, צימאון, חקלאות, בצורת, צימאון, רווייה, חיידקים, טפילים, דגים...

אפיפורה - חזרה על מילים בסופי הטורים (השורות).

אקספוזיציה - היצג. פתיחה המציגה את הדמויות, את הרקע ואת רמזי הבעיה שתפתח בהמשך. האקספוזיציה סטטית בדרך כלל. אחריה תופיע העלילה הדינמית.

ארס-פואטיקה - שירה המודעת לעצמה, עוסקת ביצירת עצמה, בתהליך יצירת השיר או הסיפור. היוצר חושף לפני הקוראים את תהליך הכתיבה או את הנושאים המעסיקים אותו, נותנים לו השראה ו"מפרנסים" את יצירתו. דוגמות: "איך שיר נולד" של יהונתן גפן, "לא זכיתי באור מן ההפקר" של ביאליק, "ספר שירי" של רחל, "ואם ישאל המלאך" של ביאליק

בלדה - שיר סיפורי קצר. יש בבלדה עלילה המגוללת התנגשות בין שני כוחות. המאורעות מתרחשים בדרך כלל בשעות הקץ. הגיבורים עומדים מול גורלם עמידה אחרונה. כוחות חזקים ופלאיים מביאים את סיפור המעשה לידי פתרון ושלמות, גם אם שלמות זו מתבטאת בתבוסה ובמוות. מסימניה: תוכן טרגי, קדרות, מסתוריות, אגדתיות, דו-שיח, פזמון חוזר, קצב, שורות קצרות, תיאור קצר ומרוכז ללא עומס פרטים, איפוק.

בבלדה מתלכדים 3 יסודות: יסוד אפי = סיפורי, יסוד לירי = רגשי, חווייתי (חווייה מזעזעת), יסוד דרמטי = התנגשות בין שני כוחות. דוגמה למשורר שכתב בלדות: ש.טשרניחובסקי

דימוי - השוואה בין שני עצמים בעזרת כ' הדימוי או המילה "כמו". הדימוי מעשיר את המשמעות. דוגמה: שמן כדוב.

דמויות משנה - דמויות הפועלות לצד הדמות הראשית כמקבילות לה או כמנוגדות לה כדי לאפיין את הדמות הראשית או כדי ליחד ולהבליט אותה.

דמות מורכבת - דמות המוצגת במגוון תכונות, כמו בחיים. היא מורכבת, אנושית, מתפתחת משתנה. היא מתוארת לעומק מזוויות שונות. מתארים אותה באירועים ובמצבים שונים על עולמה הפנימי, תכונותיה ולבטיה. בדרך כלל הדמות הראשית הינה מורכבת. דוגמה: רסטיניאק ב"אבא גוריו" של בלזק והרטמן ב"פנים אחרות" של עגנון הם דמויות מורכבות.

דמות ראשית - דמות בולטת שסביבה נעה העלילה ביצירה. הדמות הראשית "משתלטת" על היצירה ועל תשומת לב הקורא – בתיאור מעשיה, התנהגותה, גורלה ועולמה הפנימי. המספר מתרכז בה, מקפיד לעצב אותה ולהאיר אותה מזוויות שונות. כל שאר הדמויות מסייעות באפיון הדמות הראשית ובהבלטתה. בדרך כלל זו דמות עגולה (ר' "דמות מורכבת"). לעיתים מתקיימות ביצירה כמה דמויות ראשיות, ולעיתים מתקיים מצב הפוך, שבו אין דמות ראשית בולטת (למשל: סיפור שמתרכז בתיאור רקע חברתי, היסטורי). דוגמאות: תהילה בסיפורו של עגנון "תהילה" היא הדמות הראשית. הרבנית באותו סיפור היא דמות משנית, וכל עיקרה הוא להאיר ולהבליט את דמות תהילה.

דמות שטוחה - דמות המוצגת בתכונה אחת בדרך כלל. היא אינה משתנה. היא מתפקדת כדמות עזר ותורמת לאווירה. היא מוצגת לפנינו בצורה חיצונית, ללא ניסיון לחדור לעולמה הפנימי ולתאר את חיי הנפש שלה. (דמות משנית יכולה להיות דמות שטוחה).

דרמה - יצירה הכתובה כדיאלוג = דו-שיח, ועיקר עלילתה הוא קונפליקטים (סכסוכים והתנגשויות) בין הדמויות. סוגי דרמה: קומדיה וטרגדיה. יסוד דרמטי בסיפור - הכוונה לבניית מתח ע"י דיאלוגים ועלילה מהירה, רבת אירועים היוצרים מתח, ניגודים וקונפליקטים. **מחזה/דרמה** – יצירה שנכתבה על מנת להיות מוצגת על הבמה.

האנשה - אמצעי ציורי (פיגורטיבי). יחוס תכונות אנושיות למה שאינו אנוש, כלומר לחי, לצומח, לדומם. ההאנשה מעצימה את המשמעות, ממחישה אותה. דוגמה: הכותל בכה (העצב היה כה גדול עד שאפילו הדומם בכה).

הזרה - הפיכת משהו מוכר וידוע למשהו זר ומוזר והארתו באור אחד (הדבר מקבל משמעות חדשה). ניגוד בין הצפוי על פי ההרגלים הקונבנציונליים של הקורא, לבין מה שמתרחש בסיפור, כסטייה מן השגור. דוגמות: בסיפור "הרף" של קפקא, השוטר - במקום לעזור לאיש שנמצא במצוקה הוא צוחק ולועג לו. בסיפור "פנים אחרות" של עגנון - נקודת ניתוק היחסים בין הדמויות הראשיות מתאפיינת דווקא כנקודת התחלה ביניהם, כפגישה ראשונה. בסיפור "חלום בדמי כבוד" של מנגיסטו זוית הראיה של המספרת הגיבורה יוצרת הזרה. בשיר "ירח" מאת אלתרמן ההתבוננות היא על דרך ההזרה.

הקבלה (תקבולת) כיאסטית - תצלובת. סדר המילים בחלקו השני של המשפט או הבית הוא היפוכו של סדר המילים בחלקו הראשון של המשפט או הבית (לצורך הדגשה, לעשיית רושם או ליצירת מסגרת חובקת למשהו פנימי). דוגמות: בשיר "נוסח" של בן ציון תומר: "אבי שתק, ליבו הלם,

אני הולם, לבי שותק".

התרה - שלב ביצירה, שבו מגיע הסיבוך, שלתוכו נקלעו הגיבורים, או שאותו הם יצרו, לידי פתרון. הפתרון יכול להיות חיובי או טרגי.

חזרה - חזרה על מילים, על משפטים, על חרוז ... צליל... החזרה מרחיבה את המשמעות, מדגישה אותה.

חרוז - הקבלה של צלילים במקומות קבועים בשיר, בדרך כלל בסופי הטורים בשיר. החרוז ממלא תפקיד ארגוני ואסתטי בשיר, ולעיתים תורם גם למשמעות. כאשר החרוז מתקיים באופן קבוע, ולפתע הוא נעלם, נוצרת שבירה חיצונית שאולי מעידה על שבירה בנפש הדובר.

סוגי חריזה:

חריזה צמודה - א א, חריזה מסורגת - א ב א ב, חריזה חובקת - א ב ב א

בשירה החדשה המשוררים אינם מקיימים בצורה מדויקת את כללי החריזה ויוצרים חרוז לא מדייק, חרוז מתוחכם, חרוז פנימי או אינם חורזים כלל. גם בזה יש לעיתים משמעות ואמירה (ביטול מוסכמות, שבירה...).

מוטו - משפט המופיע בראש היצירה ומהווה מפתח להבנתה.

מוטיב - אזכור חוזר ונשנה של חפץ, אירוע, רעיון או צרוף מילים ביצירה. הוא תורם למשמעותה ומקדם את העלילה. המוטיב יכול להופיע גם במספר יצירות מאת אותו מחבר (מוטיב הגוזל בשירת ביאליק) וכן ביצירות שונות של סופרים שונים (מוטיב השיבה המאוחרת).

מוטיב חוזר = לייט מוטיב - כאשר התופעה הנ"ל חוזרת מספר פעמים ביצירה, נוצרת משמעות מבנית, והתופעה חוזרת ומודגשת. המוטיב החוזר קושר בין חלקי היצירה השונים, ולעיתים יוצר השוואות סמויות ביניהם. דוגמה: הסעודה היא מוטיב חוזר ב"סיפור פשוט" של עגנון, והיא מעניקה ליצירה משמעויות עמוקות.

מוטיב משהה ומוטיב מקדם - פרטים המשהים את העלילה ועוצרים את התקדמותה כדי להסיח את הדעת ולהפיג את המתח, לעומת פרטים המקדמים את העלילה ומעצימים את המתח. (ר' רמז מטרים).

מטאפורה - השאלה. השאלת תכונה מעצם לעצם ויצירת משמעות חדשה. דוגמה: שאגת האיש. (העברת התנהגות של אריה לאיש כדי להעשיר את המשמעות להמחישה, להעצימה). אין שימוש בכי' הדימוי. דוגמאות אחרות: רגלי ההר. לב העיר.

מטונימיה - החלפת מילה באחרת מטעמי סמיכות (קרבה) או לשם קיצור. החלפת הכלי בתוכן. דוגמה: "אכלתי שלוש צלחות" (קיצור דרך במקום לציין את תוכן הצלחות) "הקומקום רותת" (המים רותחים ולא הקומקום) "קראתי עגנון" (במקום "קראתי ספר של עגנון" – שימוש באיש במקום ביצירתו).

מספר טיפולוגי - מספר המציין שלמות ע"פ המקורות, התרבות... ביהדות המספרים 7, 10, 13 הם מספרים טיפולוגיים. דוגמה: בשיר "על השחיטה" מאת ביאליק המילה "דם" חוזרת 7 פעמים - אולי כדי להדגיש באופן אירוני את שלמות הרצח.

מספר-גיבור - הגיבור הראשי ביצירה. הוא מעיד על חייו וחושף לפנינו את עולמו. המספר-גיבור הוא סובייקטיבי, אינו מהימן. זווית ראייתו אישית ועל הקורא להיות זהיר לגביו. (דוגמה: תרצה ב"בדמי ימיה" של עגנון היא מספר גיבור).

מספר "כל-יודע", "יודע-כל" - זהו מספר בגוף שלישי. הוא אינו דמות בסיפור ונמצא מחוץ ליצירה. הוא יודע הכל על עולמם הפנימי של גיבוריו, מכיר כל מצב וכל מקום, ויודע מה קרה ומה יקרה בעתיד. הוא עומד מן הצד

ומתאר הכל בגוף שלישי ובצורה אובייקטיבית - מראה הדמויות, מעשיהן, רגשותיהן ודעותיהן. מספר "יודע הכל" נקרא גם מספר בודה. דוגמה: המספר ב"סיפור פשוט" של עגנון. או המספר ב"האדונית והרוכל" של עגנון.

מספר עד - זהו מספר המופיע כאחת הדמויות בסיפור. הוא מתאר את ההתרחשויות כעד ראייה או כעד שמיעה. הוא עד לחוויות הגיבורים, אך אינו הגיבור הראשי בסיפור. קשה לו להיות אובייקטיבי. הוא מאיר את הדברים מנקודת ראותו ומתוך מעורבותו האישית. (בסיפור כזה בדרך כלל לא יופיעו מחשבותיהן ורגשותיהן של הדמויות כי זאת המספר אינו יודע). דוגמה: המספר ב"תהילה" של עגנון (שומע את הדברים מפי אחרים).

מצלול - כל הצלילים בשיר: חריזה, חזרה, אליטרציה, צימודים. המצלול מוסיף לתוכן ולצורה - למשמעות וליופי בשיר.

מוען - הדובר ביצירה. ה"אני השר" בשיר.

נמען - מי שהיצירה הספרותית (השיר למשל) מופנית אליו. באמצעות הנמען אנו מבינים את יחס הדובר ואת זווית הראייה שלו לגבי החוויה המועברת אל הנמען.

נובלה - סיפור ארוך, בין סיפור קצר לבין רומאן. דומה לסיפור קצר ונבדלת מרומאן באחדות העלילה שיש בה. היא מתפתחת ללא סטיות לקראת נקודת השיא. דמיונה לרומאן הוא ביריעתה הארוכה יותר. הודות לגודל היריעה היא טומנת בחובה משמעות סימבולית למסכת חיים רחבה יותר. (ר' "סיפור קצר").

ניגודים - הפכים. דוגמה: חלש לעומת חזק... ניגודים יכולים להופיע במשמעות, בזמנים ואף בצלילים.

נקודת מפנה - אירוע המחולל שינוי בגורל הגיבור. העלילה משנה באורח מפתיע את כיוונה. המפנה שובר את תנועת העלילה.

נקודת שיא - נקודה חווייתית ביותר בסיפור, שכל הסיפור צועד אליה. אחריה יורד המתח ביצירה. היא מאפשרת את הבנת הרעיון המרכזי בסיפור.

נקודת תצפית - עמדת הכותב, זווית הראייה שלו - אובייקטיבית, סובייקטיבית, מעורבת, מרוחקת.

סאטירה - סוג של יצירה ספרותית המבקרת את המציאות ומבליטה בקיצוניות תכונות, אוריה, התרחשויות דוגמאות: "ביקור הגברת הזקנה" של דירנמט, "חוות החיות" של אורוויל, "הפמוט" של צ'יכוב. יש בה נימה של הומור שבבסיסו ביקורת.

סונטה - שיר לירי בן 14 שורות (נקרא גם בשם: שיר זה"ב. בגימטרייה: זהב=14). שני הבתים הראשונים הם בני 4 שורות כל אחד. כל אחד מהם נקרא "קוורטט" ושניהם ביחד נקראים "אוקטט". שני הבתים האחרונים הם בני 3 שורות כל אחד. כל אחד מהם נקרא "טרצט", ושניהם ביחד נקראים: "ססטט". הססטט הוא סיכום, תוצאה, מסקנה, או השלמה או מפנה או ניגוד של האוקטט. בססטט מתחילה בדרך כלל תנועה, דינמיקה. בסונטה יש שאיפה לשלמות, לפחות לשלמות מבנית - יש אינטגרציה, צמידות וקשר בין הדברים. (משוררים עבריים שכתבו סונטות: טשרניחובסקי, לאה גולדברג)

סיום סגור - סיום שעונה על הבעיה המרכזית שעלתה ביצירה.

סיום פתוח - סיום שאינו פותר את הבעיה המרכזית שהעלתה היצירה.

סינקדוכה - חלק מהשלם המייצג את השלם ומסמל את כל השלם. דוגמאות:

"קורת גג" = בית, "עין" = אדם. ("ראתה אותך איזו עין?" הכוונה: ראה אותך אדם כלשהו?)

"לפני ארון הספרים" = בית מדרש.

"ביקשתי את ידה" = היד מייצגת את כל האדם כולו.

סיפור מסגרת - סיפור בתוך סיפור. סיפור המסגרת הוא הסיפור החיצוני שמתייחס לזמן הווה, והסיפור הפנימי הוא הסיפור הכלוא בתוך המסגרת, והוא מתייחס לזמן עבר. (לעיתים יש הקבלות, הצלבות, ניגודים בין הסיפורים - דבר התורם למשמעות הסיפור).

סיפור קצר - יצירה ספרותית בעלת היקף מצומצם. הצמצום מחייב סלקטיביות, ריכוז, מיקוד ומתח - כדי להשיג שלמות עלילתית ואחדות רעיונית. הסיפור הקצר מתמקד בבעיה מרכזית אחת. העלילה מתפתחת בשלבים הידועים של התחלה, אמצע, שיא וסוף (או: אקספוזיציה, סיבוך, שיא והתרה). אירוע אחד זה, שבו מתמקד הסיפור הקצר, הוא בעל חשיבות מכרעת וחורצת גורל בחיי הגיבור. מספר הדמויות מצומצם ומסתכם בדרך כלל בדמות ראשית ובדמות משנית. יש שימוש בסמלים, שתפקידם להרחיב את המשמעות. הגיבור בסיפור הקצר - דמותו משתנה, חל בו שינוי והוא מתפכח. השיא, הרגע המותח ביותר ביצירה, מופיע כמעט בסוף. הזמן יכול להופיע בשני אופנים: **הפאבולה** = הזמן הממשי, הרצף הכרונולוגי של הסיפור. **הסוז'ט** = הזמן המסופר, סדר המאורעות כפי שמופיעים ביצירה. (בסיפור "הבז" הפאבולה שווה לסוז'ט, בסיפור "תהילה" - אין שוויון מהסוג הזה, הרצף הכרונולוגי אינו רצף הזמן המסופר. הסיפור הקצר מתחלק לסוגים: סיפור דמות, סיפור עלילה...)

סמל - פרט מסויים, מוחשי בדרך כלל, הנושא עמו משמעות רחבה, לעיתים משמעות מופשטת. הסמל יכול להיות אישיות היסטורית, או סימן גראפי או חפץ וכו'.

דוגמה: יונה היא סמל השלום.

יוסף מהמקרא מסמל בדרך כלל עלייה לגדולה בזכות עמידה בפיתויים.

בז'אנר המשל בעלי חיים משמשים כסמלים קבועים.

עמדת הכותב - ראה "נקודת תצפית" + תגובות הכותב לנושא (עמדה מוסרית, עמדה חברתית, עמדה אמביוולנטית...).

עלילה - סדרת אירועים פנימיים (בנפשו של הגיבור) או חיצוניים או שניהם הקשורים בקשרי זמן (רצף כרונולוגי) או בקשרי סיבה (אירוע א' הוא סיבה לאירוע ב'). לעיתים אירוע פנימי בנפש הגיבור גורם לאירוע חיצוני, למעשים, דבר התורם להתפתחות העלילה ולהסתבכותה. דוגמה: רפי התאהב בשושנה (כי) היא היתה נערה מיוחדת במינה...)

פאבולה, סוז'ט - פאבולה - הזמן הכרונולוגי, הרצף הכרונולוגי ביצירה.

סוז'ט - הזמן המסופר, בסדר המופיע ביצירה.

פאתוס - התרגשות או התלהבות יתירה. היסחפות רגשית. רגשנות יתר. נימה פאטתית - נימה רגשנית המעוררת בקורא צער ורחמים. לעיתים משתמשים במושג במובן השלילי והביקורתי.

פואימה - יצירה פיוטית בעלת יסודות אפיים (סיפוריים), שעלילתה סביב גיבור מן ההווה או העבר, וכן יצירה לירית-תיאורית. הפואמה פרוחה על רקע התגברות ההכרה הלאומית. הפואמה ההיסטורית קשורה במאורעות ובדמויות מן ההיסטוריה הלאומית. בבסיסה יש רעיון פילוסופי או ציבורי, הלוּבש ביטוי אפי, לירי או דרמטי. דוגמאות לפואמות: ביאליק – "מתי מדבר", "בעיר ההריגה", "יל"ג – "קוצו של יוד".

פואנטה - נקודה המופיעה בסוף הסיפור בדרך כלל, ויש שבה שהפתחה וגילוי האמת. היא כופה על הקורא קריאה חוזרת, שבה מגלה הקורא את כל הפרטים ש"נזרעו" בסיפור, והם הכינו, למעשה, ללא ידיעתו את הסיום המפתיע. הפרטים המפוזרים הם למעשה רמזים מטרימים. דוגמה לסיפור בעל פואנטה - "העיוורת" מאת יעקב שטיינברג.

פיגוראטיביות - ציוריות, כגון: דימוי, מטאפורה, האנשה.

פנטסטי – יצירה פנטסטית נותנת חירות לדמיון היוצר והקורא, ומתארת מציאות המתנהלת על פי חוקיות שונה.

מאפייני הדגם הפנטסטי:

1. שבירת המחיצות בין אדם לבעלי חיים – ב"עליסה בארץ הפלאות" מדברים עם בעלי חיים. "הגלגול" – קפקא, "חיות החיות" – אורול.
  2. שבירת מחיצות בין החיים לבין המתים - ב"מאה שנים של בדידות" של גארסיה מרקס רוחות רפאים מסתובבות בין החיים כחיים.
  3. שבירת מחיצות בין מציאות ארצית לספירה שמימית - יעקב אבינו שנאבק עם המלאך בבראשית ל"ב.
  4. שבירת חוקי הטבע - חוק הכובד, למשל. "האיש שידע לעופף" – של קארל צ'אפק. "חור בקיר" – של אתגר קרת.
  5. שבירת מחיצות בין חלום לממשות (עקב מצב פסיכולוגי, פסיכוטי...). הסיפור "החתול השחור" של אדגר אלן פו.
  6. התממשות המטאפורה (למשל ב"צינורות" של אתגר קרת מתממש הביטוי "אור בקצה המנהרה").
- לפי חוקר הספרות טודורוב - "יש אמת מידה בלעדית ליצירה פנטסטית והיא ההיסוס של הקורא - להאמין או לא להאמין" (על פי הרצאה של בלהה רובינשטיין. עיינו בספרה "יסודות פנטסטיים בסיפורת", ת"ל עמ' 5-68).

פסיחה = גלישה - בשירה: קטיעת המשפט על ידי סיום שורה והמשכתו בשורה הבאה. אין הקבלה בין הטור השירי לבין המשפט. הקטיעה עשויה להדגיש שינוי או מפנה במשמעות, חריגה מן ההרמוניה, מן המבנה הקבוע, מתח או זרימה.

דוגמה: השיר "אבי" של עמיחי: "נהרות ידיו

נשפכו לתוך מעשיו הטובים".

קאטריזיס = קתריזיס - נקודה שבה הנפש (של הקורא או של הצופה) באה לידי הזדככות וטיהור מרגשות של פחד, של חרדה, של חמלה... הקאטריזיס במחזה "אנטיגונה": בסוף המחזה הקהל נאנח אנחת רווחה, משום שהצדק הושג והסדר חזר לקדמותו: פוליניקס זכה לקבורה, גם אם במחיר חיי אחותו ואחרים.

קונוטאציה - משמעויות הלוואי (המשמעויות הנוספות) שיש למילה או ביטוי. הקונוטאציה משותפת לציבור שלם, והיא איננה אישית. דוגמה: למילה "שמיים" יש קונוטאציה של אלוהים. לצירוף "יום כיפור" יכולה להיות קונוטאציה של מלחמה (ציבור שלם יסבור כך). המילים "קרן חתום" קונוטאציה לקרונות המוות בשואה.

קונפליקט - התנגשות בין כוחות, שאיפות, רצונות, רעיונות, עקרונות. הקונפליקטים יכולים להיות סכסוכים בין הגיבורים השונים או סכסוך בתוך נפשו של הגיבור (דילמה).

רומאן - יצירה ספרותית רחבת היקף. הרומאן יכול לתאר חברה שלמה, תקופה חיים שלמה, משפחה שלמה וכו'. היקף הרומאן מאפשר לכלול דמויות רבות, להשתרע על פני פרקי זמן ארוכים, להרחיב ולהעמיק בעיצוב הדמות, לפתח עלילה סבוכה ומורכבת (עלילה ראשית ועלילות משנה).

רומנטיקה - זרם ספרותי מן המאה ה-18. מאפייניו הם - הדגשת הרגש, החווייתיות והדמיון בזרם זה יש שאיפה לעולם שכולו טוב. לעיתים יש נטייה לייפוי, כלומר לאידיאליזציה של הסובב. כמו כן קיימת בריחה אל העבר, אל הבדידות, אל הטבע ואל המסתורי. בשירים של טשרניחובסקי נוכל למצוא יסודות רומנטיים ("נוקטורנו", "לא רגעי שנת, טבע").

ריאליזם - סוג עיצוב ספרותי, אשר יוצר אשליה של מציאות. יצירה ריאליסטית היא יצירה בדויה המחקה את החיים ובונה עולם הדומה בעקרונותיו לחוקי המציאות. היא איננה יצירה פנטסטית-דמיונית. ריאליזם נחשב לזרם בספרות, שונה מן הרומנטיקה. הרומן הריאליסטי התפתח במחצית השנייה של המאה ה-19 - ברוסיה ובצרפת (דוסטויבסקי, בלזק). עוסק בבעיות חברתיות בנות הזמן והמקום, במוסרי ובאי-מוסרי, ביפה ובמכוער (היבט ביקורתי). מנסה לתת מלאות מבחינות שונות - מלאות חיצונית, מלאות חברתית-אידיאולוגית (נורמות חברתיות, השקפות), מלאות פסיכולוגית (חיי הנפש). מבחינת דרכי עיצוב הוא מתאפיין בכך שהסביבה מתוארת בפרטנות ("בית בובות" של איבסן הוא מחזה ריאליסטי).

רמז מטרים = רמז מקדים - רמז משמעותי וחשוב הנמצא בעלילה כאילו באקראי, ומקדם את העלילה אל סופה. רק בקריאה מעמיקה או בקריאה חוזרת נותנים עליו את הדעת ומבינים את משמעותו. דוגמה: הסכין בסיפור "האדונית והרוכל" של עגנון.

שאלה רטורית - שאלה שהתשובה עליה ידועה מראש ומובנת מאליה. שאלה שאינה דורשת תשובה. השאלה הרטורית משאירה רושם על הקורא ומחדדת את המשמעות. דוגמה: "הרצחת וגם ירשת?"

שיר מתהפך - שיר בעל פואנטה בסופו. (דוגמה: שיר שחשבנו שהוא שיר טבע, ומסתבר על פי סופו שהוא שיר קינה, או שיר שבהתחלה מתרשמים שהדובר משתף את הקורא בצרותיו, אך לבסוף מסתבר שהוא מטיח בפניו אשמה). דוגמה: השיר "ראה שמש" של אבן גבירול.

תשתית - קטעים וביטויים מטקסטים אחרים, הנמצאים ביצירה ומשמשים לה כבסיס וכתשתית. התשתית מעשירה את המשמעות של היצירה ותורמת להבנתה. (ראה "איזכור" ו"אילווייה"). דוגמות: בשיר "הבא מבול" של יהודה הלוי יש תשתית של פרשת נח במקרא. בשיר "רגע אחד" של נתן זך יש תשתית של סיפור אליהו ואלישע במלכים ב'.

מושגים משירת ימי הביניים

בשירת ימה"ב נהגו ל"קשט" את השירה ה"קישוטים" הם האמצעים האומנותיים

החריזה: משוררי ספרד נהגו לחרוז בחרוז מברית (הנועל את כל בתי השיר ליחידה אחת) באחת משלוש רמות: עובר, ראוי ומשובח. (בשירינו מצוי החרוז הראוי)

אקרוסטיכון – צירוף האותיות הראשונות בכל טור למילה בעלת משמעות או שם דוגמת חתימת שם הפייטן בתחילת שורות השיר בשירי הקודש.

מילות קבע: מילים קבועות שחוזרות בשיר כל מחרוזת פותחת במילה בה פותח הפיוט כמו המילה "וירא".
אנאפורה - כל שורה פותחת באותה מילה.

סיומת מקראית - הבאת חלק מהפסוק בסוף השיר (מחרוזת).

תפארת הפתיחה: הבית הראשון של השיר בו חורזים הדלת והסוגר ומהווה פתיחה דרמטית.

תפארת החתימה: הדגשה של הבית האחרון אפילו בשינוי נושא (כתנות פסים) לרב כולל שיבוץ פסוק מקראי.

צימוד: מילים דומות בעיצוריהן ובתנועותיהן אך שונות בהוראותיהן (החזרה על צלילים מסוימים נעמה לאוזן השומע, ולכן הרבו המשוררים בשיריהם לחזור עליהם. ישנו צמוד שלם מילים זהות אך משמעותן שונה לדוגמה: דרור כציפור ודרור כחופש.

צימוד שונה אות: מילים שוות בתנועותיהן, אך שונות זו מזו בעיצור אחד לדוגמה: וימותו וינוטו חבל וכבל. צמוד שונה תנועה: ערבה והערבה.

צימוד מורכב: דומה לשלם אלא שאחד משמש כמילה אחת והשני כשתי מילים: אהלי - במה ו אהליבמה. וכו'
הדימוי: הדימוי מיוסד על השוואה בין שני דברים. הדבר המובא לשם דימוי ידוע ומוכר והוא משמש כביאור לדבר המשווה.

השיבוץ: שלוב קטעי פסוקים או פסוקים שלמים מן המקרא לתוך טורי השיר.

הרמיזה: המשורר רומז על אירוע מסוים מתולדות העם במילים ספורות.

ההגזמה: הגזמה והפרזה בתיאורים.

ההאנשה: הענקת תכונות אנושיות לחי, דומם, צומח וכו'.

הדושיח: המשוררים השתמשו בדו שיח ובצורת השאלות והתשובות.

ביבליוגרפיה

אתר תיכון "אהל שם" בר"ג <http://www.ohel-shem.com/subjects/sifrut/terms.htm>

אבן, יוסף. מילון מונחי הסיפורת, הוצאת אקדמון אוני' עברית ירושלים, תשנ"ב.

בר – יוסף אברהם. משירת ימי הביניים, שירת ספרד ואיטליה ביאורים ופירושים. בהוצאת מישלב מכון ישראלי להשכלה, תשמ"ד.

ריבלין, אשר. מונחון לספרות הוצאת פועלים.